

nalizmusáról, interkulturalitásáról... – amelyek persze ügyetlen, sőt olykor rossz szájjú búvyszavak. S éppen ezért ne kategorizáljuk, csupán másoljuk ide újra a szerzőnk által idézett Mikes Kelemen szavait: „*Kedves néném, nemcsak mi, hanem az emberi nemzet olyan, mint a halálra ítéltetett rabok...*” (281.) Az „*emberi nemzet*” metaforájának előterében válik igazán értelmezhetővé az erdélyi „*tündérkert*” – Szávai szavával – „*fraktál*”-jellege, a táj többretegű mintája, amely, Mészöly Miklós pannon tájleírásaihoz hasonlóan, megfelelő áttételekkel bárhol, bármi kapcsán újravázolható. S az általános képlet konkrét helyhez kötött tanulsága: „*Az erdélyi magyarság-székelység körében folytatott magyar-zsidó párbeszéd: olyan magyar-magyar és keresztény-zsidó párbeszéd, amely a helyzetből következően kizár minden becsmérlő faji gyakorlatot.*” (305.) A felekezetek és nemzetek közötti párbeszéd egyik legszebb példája egy bizonyos székelyföldi katolikus férfi (szerzőnk nagyapja) esete, aki – a történelmi események sodrában – (számunkra) különös helyzetbe kerül: nőül vehetne egy csernovitzi zsidó özvegyasszonyt, „*ha elhárulnának bizonyos akadályok*”. Jelestül: „*A fiatalember részéről egy létező házasság, gyerek, meg más efféle prózai dolgok.*” S ami igazán lényeges: „*Az igazi akadály nem a hit.*” (125.)

A SZÉKELY JERUZSÁLEM valójában többszálú és többszínű hitvallás a többretegű, vagyis nem „*egydimenziós identitás*” védelmében: „*Azok az emberek, akik ennek a (mondjam így:) természeti ténynek tudatában vannak – védetteké válnak az emberi identitás egydimenziós dogmáinak kizárólagossága, tombolása és rombolása ellen.*” (418.) Szávai többdimenziós hite – antropológiai értelemben – leginkább megint csak az Eliadeféle „*népi kereszténységgel*” vagy „*vallásöszönnel*” hozható kapcsolatba. Teológiaiilag, teológiai dogmákkal értelmezhetetlen. Pragmatikusan viszont kezelhető. Persze a teológiai dogmák minden igazán hívő ember életében meginagathatatlanok. Ezért dogmák, vagyis alapigazságok. Ámde vannak olyan idők, és ilyen idő a brutálisan ostoba zsidótörvények ideje, amikor – állítja Szávai – „*a hit dogmáinak »védelmével« [a kikeresztelkedés tisztaságának munkahipotézisével] szemben az emberi élet mentésének a keresztény egyházak számára is elsőbbséget kellett kapnia. Miként Bibó írta, akkoriban a »teológiai probléma« megoldása ez volt: azért, hogy az »életveszedelmet valakinek a feje felől elhárítsák«, a »keresztység szentségének kiszolgáltatá-*

sáról« való felfogást és ritust fel kellett függeszteni.” (422.) Tudnunk kell azonban, hogy a teológiai dogmákat operacionálisan és ideiglenesen háttérbe szorító, mert elsősorban az „*emberi élet mentésével*” törődő morális praxis nem tagadja, mert miért tagadná, az Istennek tetsző emberi élet alapigazságait, dogmáit. (A morális és a vallásos tudat viszonyának döntő krízise ott lép csak fel, ahol például Isten azt parancsolja Ábrahámnak, hogy áldozza fel a fiát, Izsákot. De ez már más lapra és más gondolkodókra tartozik; például Kierkegaard-ra, és nem Bibóra vagy Szávaira.)

Szávai Géza olykor zavarbaejtően heterogén könyve – szerzőnk szavaival – épületes „*kevertörténeteket*” és „*gondolkodásmintákat*” kínál a többdimenziós önismeret „*tündérkerti*”, tehát ideális változatának jegyében. Olyan történelmi és személyes tényeken nyugvó fikcióiban, amely képes (lehetett volna) értelmes párbeszédbe rendezni a vallási és nemzeti különbségeket, azaz képes (lehetett volna) teret nyitni olyan radikálisan többdimenziós identitásátú népcsoportnak is, mint amilyen a székely magyar lelki zsidók közössége. Akiknek bőven széljegyzetelt, bőven körülbeszél, bőven értelmezett és bőven aktualizált – mert bőven aktuális! – történetét követhetjük figyelemmel a Pont Kiadó jóvoltából.

Bazsányi Sándor

MÁRIÁSSY JÁNOS: VISSZAEMLÉKEZÉSEK AZ 1848–49. ÉVI SZABADSÁGHARC ALATT VÉGZETT SZOLGÁLATAIMRA

Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Sugár István. Máriássy olmtüzi visszaemlékezéseit sajtó alá rendezte Hermann Róbert. Az olmtüzi visszaemlékezéseket fordította Lenkefi Ferenc Argumentum, 1999. 250 oldal, 1100 Ft

A forradalom és szabadságharc százötvenedik évfordulója alkalmából több mint háromszáz monográfia, tanulmánykötet, életrajz, napló, lexikon, dokumentumgyűjtemény látott napvilágot 1998 és 2001 között. Máriássy János memoárja, amelynek kiadása közel nyolc és fél

évtizedet váratott magára, az 1848 és 1849 eseményeit taglaló legjelentősebb és legkiválóbb munkák közé tartozik.

A szabadságharc csaknem százharminc honvéd, nemzetőr, címzetes és tiszteletbeli ezredeseinek egyike Máriássy János. Katonai pályája, beleértve az 1848 tavaszán és nyarán átvélőt is, hasonlít távoli rokona, Görgey Artúr tábornok karrierjére, akinél négy és fél évvel fiatalabb; 1822. június 23-án született a Szepes vármegyei Iglón. Előbb a cs. kir. 60. magyar gyalogezredben szolgált, majd 1842. április végén tizenhetedmagával, köztük Klapka Györggyel, bevonult a Magyar Nemesi Testőrséghez, amelynek oktatási színvonala ugyan nem érte el a bécsi hadmérnöki akadémiáét és a bécsűjhelyi katonai akadémiáét, de tananyaga meghaladta a csapattisztek számára előírt követelményeket. A bevezetőt író Sugár István szerint: „*A honvédsereg számos későbbi dandár-, hadosztály- és hadtestparancsnoka itt szerezte katonai ismereteit.*”

Máriássyt 1847 májusában mint „ötéves I. osztályú hadnagyot” a Pozsonyban állomásozó cs. kir. 2. (Sándor cár nevét viselő) magyar gyalogezredhez osztották be. Állomáshelye lehetővé tette, hogy rendszeresen látogassa az országgyűlés üléseit, s azokról ne a *Pesti Hírlap* hasábjairól értesüljön, mint a Prágában vegyeszkedő Görgey Artúr. Politikai látóköre mellett a szó valódi értelmében vett világlátása is kitágult, mivel szabadságot kapván, egy skót barátjának apját, Sir William Stuartot elkísérhette nyugat-európai útjára, majd az utazást lezárando annak skóciai birtokán is öt hetet tölthetett.

Mire 1847 őszén visszatért Pozsonyba, a mind gyorsabban zajló parlamenti események kellős közepén találta magát. Királyhűségét végig hangsúlyozva nem vallotta ugyan magát forradalmárnak, de a „liberális és nemzeti irányzat” híveként lelkesen fogadta 1848 tavaszának magyarországi változásait, melyekről így írt visszaemlékezésében: „*Több más fontos reformon kívül főleg egy független magyar kormány felállítása volt a nagy cél, mely nemcsak az országgyűlés, hanem az egész ország által kitűzött. Én, ki a magyar történelmet nem osztrák könyvekből tanultam, és ki a magyar közjognak, ha nem is tökéletes, de tiszta fogalmával bírtam, az országnak ezen követelését nemcsak jogosnak, de méltányosnak és igazságosnak is tartottam, és azért természetesnek és*

helyesnek találtam azt is, hogy az ország a kínálkozó jó alkalmat az elnyomott, de el nem éviült ősi jogainak visszaszerzésére okosan, azaz alkotmányos úton felhasználja.”

Meggyőződésével így tökéletesen összhangban volt az, hogy mihamlgy lehetett, átvételét kérte a szerveződő honvédséghez. Előbb a győri 5. zászlóaljhoz nevezte ki a honvédsereg szervezését valójában kézben tartó Batthyány Lajos miniszterelnök, végül azonban a pesti 2. zászlóalj 4. századának parancsnokaként indult június 24-én alakulatával a bácskai Óbecsére. A csapatok mozgatása a délvidéki hadszíntérre Szolnokig vasúton, Szolnoktól Szegedig gőzhajón történt. (Ez azért is kiemelendő, mivel elterjedt nézet, hogy első ízben az amerikai polgárháborúban használták ki a vasutat a hadseregek szállítására.) A célállomásra így egykettőre leért a 4. század, amelyről a következőket jegyzi meg Máriássy főhadnagy: „*...200 főből állott, felszerelése jó volt, a legénység igen jó, köztük sok művelt fiatalember és majdnem hatod része zsidó. Tiszt kívülem csak még egy hadnagyocska volt a századnál, ki tán szolgált valaha egypár hónapig, mint kadét, de a katonasághoz mit sem értett. Egy ily nyers, altiszteket nélkülöző századot átvenni és az ellenség ellen indulni valóban nem volt és nem is lehetett kellemes feladat.*”

A 4. század társadalmi és nemzetiségi összetétele arányában érvényes lehetett a 2. zászlóalj egészére is, vagyis abban két-háromszáz pesti zsidó honvéd szolgált. Hasonló lehetett az arány az 1. pesti honvédszászlóalj esetében. Máriássy szerény adaléka is alátámasztja Spira Györgynek A PESTIEK PETŐFI ÉS HAYNAU KÖZÖTT című monográfiájában tett azzal kapcsolatos megállapítását, hogy „*a zsidók számarányuknál jóval nagyobb mérvben csapnak fel honvédeknek*”. Egyes feltételezések szerint az első tizenkét honvédszászlóaljban mintegy ezeröttszáz zsidó származású harcos szolgált.

Zsidó beosztottainak, bajtársainak hazafisága és áldozatkészsége kiváltotta a július 1-jén századossá kinevezett Máriássy elismerését. Helyeselte a kormány határozott fellépését és a katonaság bevetését a pozsonyi áprilisi zsidóellenes megmozdulás során. „*Két egész nap és éjjel hajhásztuk a nagy számra növekedett antiszemitákat; csak miután a katonaság a nagy fáradtságot megsokallván szuronyát kezdette használni, lett vége a csúnya heccnek*” – olvashatjuk NAPLÓ-

jabán. Néhány hónappal később, néhány oldallal odébb már egy harctéri jelenetben méltatja zsidó származású bajtársát: „*A rácok látván haladásunkat, megálltak, és erősen tüzeltek reánk. Mikor oly közel jöttünk hozzájuk, hogy a szuronyfeltűzési jelt adhattam, a rácok a jelnek értelmét ismervén hátrálni kezdettek. Csak egy maradt közülök vissza, s fedetlenül állva fenyegetett bennünket öklével. Látván ezt, egy altiszt, ki mellettem menetelt – egy derek zsidó fiú – azon szavakkal nyújtotta nékem puskáját: »Kérem, kapitány úr, löje le ezen dühös rácot, én nem vagyok biztos, hogy megtalálom-é.« Megtevéen azt, amire felkértem, a rác felfordult a legénység nagy örömeire.»*

Az 1848. június 12-én kirobbant délvidéki szerb háború volt a térség első, kegyetlenségében a közelmúlt balkáni eseményeit idéző etnikai tisztogató háborúja. A bécsi udvar alig palástolt bujtogatására a katonai határőrvidék fegyverforgató és kiváltságokat élvező szerb lakosságának képviselői részben jogosnak ítéltető kívánságaik mellett május közepén a magyarországi ortodox egyház székhelyén, Karlócán bejelentették, hogy a Temesközből, Bácskából, Baranyából és a Szerémségből létrehozzák az autonóm Szerb Vajdaságot. Ezzel kapcsolatban jegyezte meg a szerb törekvésekkel egyébként rokonszenvező lengyel emigráció befolyásos Czartoryski-táborából 1849 júliusában Magyarországra érkező ágens, Władysław Zamojski ezredes, hogy „*a Vajdaság nagy részének, amelyen átkeltem, vagyis a Bánságnak a lakossága túlnyomó többségében egyáltalán nem szerb, hanem inkább román – németekkel vegyesen. Így ha a Maros vonaláig kizárólag a szerbesség uralkodna, az a népesség nagyobb részére nézvést ugyanolyan sérelmes volna, ahogy ma a magyarizmus túlsúlya az.*” Tudván, hogy Kossuth 1848. augusztus végi bejelentésére, mármint hogy a kormány beleegyezik Horvátországnak a Magyar Királyságtól való elszakadásába, Jellačić nem állt el Magyarországot megtámadásától, a területiális szerb követelés teljesítése sem valószínű, hogy megakadályozta volna a polgárháború kirobbanását a Bácskában és a Bánságban. Már azért sem, mert a szerbek terve szerint a Szerb Vajdaság kizárólag a szerbeké kellett volna hogy legyen. Az etnikai tisztogató háborút, amelynek első áldozata egy bán-sági román falu, Szentmihály volt, azért indították meg, hogy a Maros vonaláig csak szerbek lakják az említett területet. A háború július

második felében az egész Bácskára és Bánságra kiterjedt.

Két héttel azelőtt, hogy a báni méltóságába visszahelyezett Iosip Jellačić báró horvát csapatai élén szeptember 11-én betört Magyarországra, a kormány a nemzetőrségi csapatok szervezésére négy körzetet alakított ki. Nem véletlen, hogy ebből kettő a vasúttal könnyen elérhető Vác és Szolnok, a harmadik a Szegedhez közel eső Arad volt. (Negyedikül a Dunántúl középpontjában fekvő Pápát jelölték ki.) A kormány őrnagyi rangban Máriaássy Jánost nevezte ki az aradi körzet parancsnokává. Máriaássy Kossuthal Pesten folytatott megbeszélése során felhívta a figyelmet arra, hogy a kormány időben biztosítsa a magyarországi erődket a maga számára. Arad esetében Bathyány hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a várba önkénteseket szállásoltathasson be a cs. kir. csapatok ellensúlyozására s kellő időben történő semlegesítésére. Részben a kormány, de még inkább Bohus János kormánybiztos határozatlanságán múlott, hogy a terv nem sikerült, s Arad vára egészen 1849 júniusa végéig a császáriak kezén maradt, és Temesvárral együtt tekintélyes honvéderőket kötött le, így rengeteg pénzt emésztett el a román és szerb nemzetiségi mozgalmaknak is természetes terepül szolgáló Bánságban. Máriaássy őrnagynak ahhoz nem volt kellő ereje, hogy Arad várát szabályos ostromzár alá vegye, mivel folyamatos csatározással kellett úgy-ahogy ellenőriznie az Arad–Lippa–Zám között felzúdó területet is, amely a román és a szerb helzölőknek és a reguláris császári csapatoknak egyaránt felvonulási, Temesvárt erősítő és Aradot fenyegető területül szolgált.

Miután Arad várának csellel történő bevételi kísérlete december 4-én nem sikerült, majd a tíz nappal később lezajlott újaradi csatában Máriaássy – általa bevallottan is – szégyenletes vereséget szenvedett, a kormány felmentette állásából, s Gaál Miklós mérnök-kari ezredest nevezte ki a helyébe. Gaál azonban semmivel sem volt eredményesebb Máriaássynál – ki ezt naplójában a maga mentségére nyugtázza –, sőt február 8-án Óradról is menekülésszerűen kivonult, s csak Asztalos Sándor honvéd százados és Boczkó Dániel kormánybiztos határozott fellépése eredményezte azt, hogy a polgárházak kirablásával foglalatostkodó szerbeket a visszafordított

honvédcapatok meglepték, és kiverték a városból.

Máriássy alezredes ekkor már útban volt Görgey tábornok fel-dunai hadtestéhez, ahová áthelyezték. Végül azonban az időközben fővezérnek megtett Henryk Dembiński altábornagnál kötött ki. Az ő kinevezéséről a következőket jegyzi meg Máriássy: „Mevallom, midőn ezt meghallottam, felforrt bennem a harag, először és mindenekelőtt Kossuth ellen, ki képes volt ezen önkényes tette által egy ily, a magyar sereget mélyen sértő és kompromittáló szegénységi bizonyítványt kiállítani; és másodsor ezen idegen ellen, ki elég szerénytelen volt egy őt, mint idegent semmi körülmények között meg nem illethető és semmivel meg nem érdemelt kitüntetéssel elfogadni. De végül, mint jó és hű fia a honnak, lenyeltem a keserű kortyot...”

Máriássy mint katona háborodott föl Dembiński februári működésén. Az európai közvélemény részben lelkiismeret-furdalásból idealizáló szemüvegen keresztül nézte az 1830/31-es lengyel szabadságharc közkatonáit és hadvezéreit egyaránt. Így Dembińskit is, aki ugyan egyetlen csatát sem nyert 1831-ben, s hadmozdulatait a szerfeletti óvatosság, határozatlanság, az összecsapások előli kitérés reflex, az állandó visszavonulási készség jellemezte, mégis héroszként jelent meg Nyugat-Európában. Az ifjú lengyel radikálisok azonban „a nagy visszavonulások hőségének” titulálták, egy fiatal tiszt, Ludwik Mierostawski pedig 1834-ben francia nyelven Párizsban kiadott kétkötetes munkájában 1831 legrosszabb lengyel generálisát látta és láttatta személyében.

Máriássy János alezredes a közép-tiszai hadtest addig Kazinczy Lajos által vezetett hadosztályának lett a parancsnoka, s ennek élén vett részt Dembiński Schlik tábornokkal Kassa és Eger között macska-egér játékot folytató eredménytelen manőverezéseiben. Ennek az lett a következménye, hogy Kápolna térségében – a fővezér számára váratlanul – döntőnek ígérkező ütközet alakult ki február 26-án. Ebben Máriássy hadosztályának mondhatni főszerep jutott, s működését részletesen leírja. Látszik, hogy a kizárólagosan eleveníti meg a csata számára legemlékezetesebb epizódját, mint az 1848-as emlékirat-irodalom egyik legkiválóbb harctéri memoárjában Karsa Ferenc a 21. zászlóaljtal érintő összecsapásokat: „...a több száz lépésnyire előrenyomult... üteg minden fedezet nélkül

volt, mit látván, a mellettem álló 34-ik számú sorozatbeli két zászlóaljából két századot Wolf százados parancsnoksága alatt futólépésben küldöttem az ágyúk védelmére. Ezen intézkedésem nemsokára nagyon is szükségesnek és helyesnek bizonyult, mert az ütegek ezen könnyelmű előnyomulása kihívta a nemigen messze álló dzsidásokat a megtámadásra. Két százada ezeknek megmozdult az üteg felé; szerencsére az ütegparancsnok észrevette őket, s miután a védelmére küldött gyalogsapat még nem volt mellette, gyorsan felmozdonyozott és visszavezette üteget. A dzsidások erre megrohanták a két gyalogszázadot, de ezen kis csapat jókor négyszöget csinálván, bátran ellenállott a rohamnak, noha a dzsidások által körülvetetett. Erre egy oly szép lovassági harc játszódott le szemünk előtt, melyhez hasonlót én az egész hadjárat alatt nem láttam. A Poeltenberg által küldött Sándor-husárok parancsnoka, Pollák alezredes látva a kis gyalogsapatot körülveve, helyből vágatva küldött egy osztalet [két századot – K. I.] a dzsidások ellen, ezek természetesen visszaverettek és visszafutottak. De ekkor az üldözőtt dzsidásokat egy friss dzsidásosztály támadása megszabadította üldözőiktől, s úgy, hogy most a huszárosztály – miután a visszavetett dzsidások is megfordultak – e kettős túlerővel szemben hátrálni kényszerült. Erre Pollák alezredes maga jött a másik osztaletával, s noha a dzsidások még egy harmadik osztalet által megerősítettek, huszáraink nem tágtítottak, de vitézül verekedtek a túlnyomó ellenséggel, mindaddig, míg részünkről egy friss osztalet érkezett segítségükre, kikkel egyesülve sikerült a dzsidásokat visszaverni. Ezen utolsó támadásban – elragadtatva felhevült vérem által s megfledkezve parancsnoki állásomról – szintén részt vettem, mely rohamnál kardom több dzsidást leterített. Ezen személyes beavatkozásom a harcba, miután erre semmi szükség nem forgott fenn, bizonyára nem volt helyes, de 25 éves lévén, úgy hiszem, a hiba megbocsájtható”.

Az idézet utolsó mondatában némi önkritika is felfedhető. Görgey, noha kritikuss helyzetben – a Győr és Komárom közötti visszavonulás során 1849. június 28-án és a július 2-i komáromi csatában – maga is több ízben vezetett lovasrohamot, a parancsnokok indokolatlan hetvenkedését nem értékelte különösebben. Ludvig János kormánybiztos jegyezte le, hogy amikor 1849. július elején szóba került, ki legyen Komárom főparancsnoka, ha a főhadsereg levonul a Szegednél kijelölt gyülekezési pontra, Görgey odavetette: „...legjobb lesz Máriássy Jancsira bízni, és valami jó fogas tűzérpa-

parancsnokot melléje adni. *Ő ugyan kapitulálni soha nem fog, felül ő az utolsó hordó puskaporra, és maga gyújtja fel, mintsem hogy valaha nevét kapitulációra adja*”. Máriássy kicsit értetlenkedve maga jegyzi meg visszaemlékezésében, hogy amikor a 47. zászlóaljat személyesen vezette rohamra a Budavárán támadt egyik rész ellen, elismerés helyett azt az epés megjegyzést kapta Görgeytől, hogy *„neked is több a szerencséd, mint az eszed”*. A magyar fővezér ezzel mintha ugyanazt a véleményét fogalmazta volna meg, mint a Máriássy aradi működését értékelő József Wysocki, aki két század lengyel légionista élén mint őrnagy, majd alezredes, 1848. december 4-től 1849. január végéig részt vett az aradi harcokban: *„Máriássy... fiatal, tapasztalatlan, de vitéz és türelmetlen katona...”*

A február 26–27-i kápolnai vereség döntő mértékben Dembiński tehetetlenségének tulajdonítható. A másnapi lovascsata, amelyben a Sándor-huszárok Görgey Kornél vezette nyolc százada Mezőkövesdnél szétverte Deym vezérőrnagy hét vértesszázadból és kilenc lövegéből álló dandárját, jelezte a szerveződő honvédseregben rejlő lehetőségeket, amelynyiben azt rátermett főparancsnok vezeti.

Máriássy a főhadsergnek és a parancsnoksága alatt álló hadosztálynak februári működését ismertette lábjegyzetes polémiát folytat Dembińskivel, pontosabban Dembiński Danczer F. Alfonsz által kötetbe rendezett és 1874-ben DEMBINSKI MAGYARORSZÁGON címen kiadott irataival, az azokba foglalt állításokkal, sorra cáfolva meg őket. A lengyel altábornagy grafomániás volt, nyilván önvédelmi reflexből. Kétkötetes munkát írt 1830/31-es lengyelországi és litvániai működését magyarázandó, s 1849-es bizonyítványának emlékiratokkal történő igazolására nyolc vaskos köteg iratot vitt magával Magyarországról. Az iratkötegek végül egy frankfurti antikváriumba kerültek, s Tisza Kálmán miniszterelnök vásároltatta meg őket a magyar államnak. Dembiński visszaemlékezései meglehetősen önkényes fordításban jelentek meg magyarul, adalékokat szolgáltatva a Görgeyt árulással vádolók népes táborának.

Máriássy, aki a kiegyezés után szolgálatot vállalt a szerveződő honvédhaderőben, a személyes érintettség okán aprólékosan számba veszi Dembiński közvetlenül vagy közvetve őt érintő állításait. Mivel visszaemlékezései ak-

kor, amikor Dembiński könyvét – a megjelenés után két évtizeddel – olvasta, már elkészültek, a cáfolatot lábjegyzet formájában illesztette a vonatkozó eseményeket taglaló szövegrészekhez. A kápolnai és a mezőkövesdi csaták eredményeit Máriássy az alábbiakban összegzi: *„A hangulat a seregnél jó és harcias volt, melyet a lovasharc előnyös vége még tetemesen emelt. A seregnél általános volt a meggyőződés, hogy az ellenség vezérsege és vezetése gyenge kézben van, miután még akkor is, midőn a véletlen folytán előnybe jutott, azt kellőleg kihasználni nem volt képes. Mindazt összevetve, mit nem tehetett egy ügyes, értelmes és tevékeny fővezér ily lelkes sereggel, egy lelkesedés tekintetében lentebb álló sereget vezető gyenge fővezérrrel szemben?!!!”*

Nem tudható, hogy a *„lelkesedés tekintetében lentebb álló sereget vezető gyenge fővezérrrel”*, Windisch-Grätz-cel szembeni kritikáját Máriássy nem Görgey 1851-ben Lipcsében napvilágot látott MEIN LEBEN UND WIRKEN IN UNGARN IN DEN JAHREN 1848 UND 1849 (ÉLETEM ÉS MŰKÖDÉSEM MAGYARORSZÁGON 1848-BAN ÉS 1849-BEN) című munkájából merítette-e. Máriássy ezt már naplója megírása előtt olvasta, s vele állandó polémiát folytat, de esetenként Görgey állításait igazolja. Visszaemlékezéseinek a kápolnai csatát követő napokat ismertető része többek közt annak bizonyítéka, hogy Dembiński leváltását Klapka és a fel-tiszai hadtest tisztjei kezdeményezték. Görgey élére állt a joggal elégedetlenkedő tiszteknek, de a lengyel fővezér elmozdítása a jelen lévő kormánybiztos, Szemere Bertalan jóváhagyásával történt, s ezt Kossuth tudomásul vette.

A Tisza mögé húzódott, részben átszervezett honvédsereg négy hadteste március végén indítja meg új hadjáratát az „ideiglenes” fővezér, Görgey Artúr parancsnoksága alatt. Máriássy alezredes a tápióbitskei csatát követően, amelyben testvérbátyja, Gyula hősi halált hal, betegsége miatt nem vesz részt a tavaszi hadjáratban. Legközelebb május 5-én jelentkezik szolgálatra Görgeynek egy sváb-hegyi villában berendezett főhadiszállásán. Három hét telt el a Függetlenségi Nyilatkozat debreceni kihirdetése, a Habsburg-ház trónfosztása óta. *„Engem ezen, a hazának semmi hasznát, hanem csak kárt okozó nagyszájú kihívás nemcsak sértett és bosszantott, de egyszersmind le is hangolt, és pedig nemcsak azért, mert az a velem született dinasztikus érzelmeimet sértette, de azért is, mert e tény kiragad-*

ta alólam azon biztos alapot, amelyen eddig állottam: a tiszta, kétségtelen törvényesség öntudatát, és azon térre vezetett, amelyen eddig csak elleneink álltak – a forradalom terére. – Eddig én a hazának szent és igazságos ügyét örömmel és lelkesedéssel szolgáltam. E forradalmi tény után csak hazámhoz való hű és rendíthetetlen ragaszkodás és fatalisztikus odaadás tartott fenn és vezetett.” Máriássy ezen felfogásával, még ha ezt évtizedekkel 1849 után vetette is papírra, nyilván nem volt egyedül az egykor cs. kir. zászló alatt szolgáló tisztek között. Mintha a trónfosztás értékelése kapcsán Görgey vallomását olvasnánk, aki meg volt győződve róla, hogy az orosz beavatkozást a Függetlenségi Nyilatkozat váltotta ki. Máriássy azonban nem tartozott Görgey hívei közé, s ezt a főhadiszálláson tapasztaltakkal magyarázza: *„Ezen itt töltött estéken alkalmam volt észlelni azt is: Görgey hadtestparancsnokomat, Nagysándort nemcsak nem szereti, de gyűlöli. Rövid idő múlva meggyőződtem arról is, hogy ezen ellenszenv a két tábornok között kölcsönös.”*

A május végétől ezredessé kinevezett és II. osztályú érdemjellel kitüntetett Máriássy János Nagysándor József I. hadtestébe beosztott hadosztályparancsnok volt. Emiatt részéről a nyári hadjárat ismertetésének hajtómotorja nem más, mint Görgey idézett munkájának az 1849 nyarán az I. hadtestre vonatkozó részével folytatott vita. Görgey ugyanis a nyári hadjárat kapcsán a június 16-i zsigárdi csatától kezdve az augusztus 2-i debreceni csatáig folyamatosan bírálja Nagysándor és hadteste működését, nem egyszer ragaszkva rá, *„a gyáva”* bélyegre. Máriássy mártírhálált halt közvetlen felettébe gyengéit és érdemeit ismertetve önmagát is igazolni, menteni igyekszik. Meglátásai Görgey csúsztatásait, elhallgatásait illetően helytállóak, hiszen a peredi csatában a fővezér mulasztása miatt nem került bevetésre Nagysándor serege, a július 11-i komáromi csatában pedig éppenséggel az I. hadtest állta meg legjobban a helyét.

A Görgeyt megbélyegző áruhámszoros egyik alapjául szolgált a vád, hogy Debrecennél tudatosan feláldozta az I. hadtestet Paszkevic tábornagy hatszoros túlerőben lévő orosz főseeregével szemben. Görgey magyarázata az volt, hogy ő a túlerőben lévő ellenséggel szemben Nagysándor tábornoknak nagyobb óvatosságot ajánlott. Közvetett tanúk, így Bayer vezérkari főnök vallomásai szerint a Görgey diktál-

ta és Nagysándornak futár útján küldött parancs az volt, hogy *„a hadtestnek Debrecen mellett kell állást foglalni, és támadás esetében az ellenséget erőlyesen visszavetni”*. Hogy Nagysándor miért vállalta a nyilvánvalóan erősebb ellenséggel szemben az ütközetet, annak lélektani magyarázatát Máriássy maga adja meg a július 15–17-i váci csata ismertetése kapcsán: *„Aki csak egy kicsit ismeri azon felettebb feszült viszonyt, amely a két tábornok között létezett, és tudja, mily óvatos volt Nagysándor Görgey parancsainak megtartásánál, az nevetni fog Görgeynek azon bárgyú állításán, hogy Nagysándor önkényesen megszegte világos parancsát. Ha Nagysándor ezt valóban tette volna, kétséget nem szenved, hogy Görgey őt ezért még aznap elmozdította volna a hadtest parancsnokságától.”*

Ez, ha Debrecen harc nélküli feladása esetében minden bizonnyal nem történik is meg, magyarázattal szolgál a Görgey előtt állandóan bizonyítani akaró Nagysándor József eljárására, akiről egyébként maga Máriássy írja a július 11-i komáromi csata ismertetése kapcsán, hogy *„személyére nézve igen bátor és vitéz katoná volt, mint magasabb parancsnok sem a szükséges magasabb katonai képességgel, sem pedig az ehhez szükséges önállósággal és elhatározással nem bírt...”* Ezzel együtt, ha Nagysándor tudja, hogy hat-hétszeres túlerő támadását kell felfognia, bizonyára nem vállalja az őt biztos vereséggel vagy éppen megsemmisítéssel fenyegető csatát. Az I. hadtest parancsnoka úgy vélte, hogy az orosz elővéddelel szemben, amelyre ugyanúgy vereséget mérhet, mint azt két és fél héttel azelőtt, a váci csata első napján Leiningen tábornok III. hadtestével és Görgey Ármin alezredes különítményével közösen tették, amikor feltartóztatták a Zass tábornok és Offenbergtől altábornagy vezette orosz csapatokat. Egy általa kivívott győzelem lehetett volna ugyanis a legfényesebb cáfolata Görgey vele szembeni kíméletlen kritikájának.

Máriássy ugyan nem hisz abban, hogy Görgey hazaáruló, Budavár ostromának ismertetésétől kezdve azonban mégis azt hangoztatja, hogy már az orosz betörés óta a megadásra készült, sőt, ha a branyisztkói áttörés február 5-én nem sikerül, akkor már télen kapitulál. Ez a következetes Görgey-ellenesség mindig akkor tompul, tűnik el, ha a vele való közvetlen találkozás epizódjait villantja fel egy-két mondatban vagy bekezdésben.

Máriássy János, akit 1849 őszén halála, majd kegyelemből tizennyolc évi nehéz vasban töltendő várfogságra ítélték, 1856 nyarán szabadult Olmützből. 1857-ben megnősült, Dessewffy Arisztid honvéd tábornok özvegyét, Szinyei Merse Emmát vette el feleségül, eleget téve mártír bajtársának tett ígéretének. 1869-ben ugyanaz az uralkodó, akinek nevében húsz évvel korábban kötél általi halálra ítélték, kinevezte honvéd ezredessé és a kassai III. számú honvédkerület parancsnokává. 1871-ben tábornok lett, 1876-ban a Lipót-rend lovagja, 1879-ben altábornagy. Miután 1887-ben nyugdíjba vonult, a következő évben a bárói címet is sikerült megszereznie. 1905-ben hunyt el Budapesten.

Visszaemlékezéseit többszöri lendülettel csaknem fél évszázadon át írta, s 1894-ben készült el vele. Kikötötte, hogy csak Görgey Artúr halála után adható ki. Görgey tizenegy évvel élte túl egykori ezredesét. 1867 után semmilyen katonai, hivatali megbízást, címet, rangot nem kapott.

Kovács István

JOHAN HUIZINGA: HOLLANDIA KULTÚRÁJA A TIZENHETEDIK SZÁZADBAN

Fordította Gera Judit

Osiris, 2001. 123 oldal, 1580 Ft

A XVII. századi Köztársaság kultúrájáról írott könyvében Huizinga óvja holland olvasóit, hogy ne a tanultsággal azonosítsák a műveltséget. Fontos e különbségtétel azért is, mert ezt mintha soha nem értették volna meg igazán Magyarországon, annak ellenére, hogy a harmincas években, az európai kultúra megmaradásáért aggódva egészen különböző ízlésű és vérmérsékletű írók, gondolkodók is a holland tudós személyébe vetették reményüket. Babits Mihály egy különös cikkében az 1936-os budapesti népszövetségi kongresszus két prominens vendégét, Huizingát és Thomas Mannt a Könyvet rejtégető szerzetes, a

barbárság rohaibaiban kitartó „egyszerű humanista” alakjába stilizálta. (Babits Mihály: A HUMANIZMUS ÉS KORUNK. In: Uő.: ESSZÉK, TANULMÁNYOK. Szépirodalmi, 1978. 534–540.) Az egyszerű szerzetes nem tudja pontosan, mit őriz, mit menekít át – Babits cikkének vissza-visszatérő eleme, hogy sem Mann, sem Huizinga nem tud görögül, és igazán latinul sem. (Ez a felfogás jelenik meg Szerb Antalnál is, kicsit engedékenyebb hangszerelésben. Szerb egy – sohasem létezett, gyanúsán reá emlékeztető – németalföldi kora humanista példájára hivatkozott, aki, amikor az ostromlott városban találat érte otthonát, még beszaladt az égő épületbe, és egy könyvvel tért vissza. Amikor megkérdezték tőle, miért ezt mentette ki, így válaszolt: „Nem tudom, de szép... és könyv.” Szerb Antal: A SZÉP KÖNYVRŐL. In: Uő.: A VARÁZSLÓ ELTÖRI PÁLCÁJÁT. Magvető, 1978. 488.) Az „egyszerű humanizmus” képviselője fanatikusan csupán védi a kultúrát: de a Kultúrát védi fanatikusan. Az ilyen embernek a fanatizmusa a humanizmusa, ahogy Babits írta: „A legveszélyeztetettebb pontot őri ő, s kulturális embersége mindinkább azonosul a morális emberséggel.” Babits ebben a cikkében olyasmit tulajdonított Huizingának és Mann-nak, ami inkább saját gondolkodását fenyegette. Ezt mutatja, mennyire mást értett „egyszerűség”-en, mint a holland történész. Bármennyire igyekezett is kisebbíteni a tanultság jelentőségét, az egyszerűséget mégis csak fogyatékosként, a műveltség hiányaként tudta értelmezni, míg Huizinga számára az „egyszerűség” fogalmához a hitbéli gazdagság, az alapvető értékek magától értetődő képviselete társult (a gonosz külvilágtól elvonuló, keresztény erényeket gyakorló, saját körben szorgoskodó csoportok huizingai elképzelését minden bizonnyal a mennonita közösségek ihlették). Ez az „egyszerűség” a végső egyszerűséget is magában foglalta, a minden-egy elképzelését, szinte a középkori realizmus szellemében: ha minden dolgot Istenben látunk, akkor a köznapi valóság is más arcát mutatja nekünk. Babits mint ha azt mondaná, hogy a műveltség folytonosságának megszakadásával az élet értelme vész el, Huizinga szerint – kicsit sarkítva – az élet folytonosságának megszakadásával a kultúra vesztené értelmét, ő inkább az irgalommal, a világ szépségének átélésével, az emberiséssel kapcsolta össze a magas kultúrákat.